

ТЕРОРИЗЪМ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Ив-Кристиан Ангелов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

TERRORISM AND INTERPRETATION

Yves-Christian Angelov
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

In looking to overcome the difficulties in defining terrorism, the article presents a hermeneutic attempt in understanding the phenomenon. Focusing on the problems that arise in the process of defining the terrorist act, the text suggests a “hermeneutics of terrorism” as an interpretative approach towards the specific demands of the object. By trying to define the terrorist act through its definitional elements, the text presents paths for the hermeneutic understanding of the terrorist act.

Keywords: Terrorism, definition, understanding, interpretation

Настоящият текст има за цел да представи проблемите, свързани с осмислянето на феномена „тероризъм“, които се движат в широките граници на неговото *разбиране* и *неразбиране*. Текстът ще се опита да види и контекстите, в които може да бъде положено както понятието, така и самото явление „тероризъм“.

Какво имаме предвид, когато говорим за тероризъм¹? Стотиците определения на понятието ни подсказват, че може би не знаем това.

Поради неговата „комплицирана структура (в която се преливат идеологически, социални, религиозни, етнически, психологически елементи) няма общоприето определение за тероризма. Това води до сериозни затруднения в правните основания за борбата с него, тъй като, щом няма определение, няма и наказание“ (Маринов/Marinov 2006: 13). Тази сложна многоизмерност на тероризма е и факторът, който го превръща в „спорна концепция“² (contested concept) (Schmid/Шмид 2004: 400). Цитатът насочва към изследването на У. Б. Гали *Essentially Contested Concepts*, определящо спорните концепции като такива, в които „можем да наблюдаваме липса на единна ясна опреде-

¹ Препратката е към изказването на Ж. Дерида (вж. Борадори, Дерида, Хабермас/Boradori, Derida, Habermas 2006: 136).

² Преводът от английски тук и навсякъде е на мой – Ив-К. А.

лена *обща употреба*, която да бъде поставена като правилна или стандартна“ (Gallie/Гали1956: 168)³.

В такъв смисъл е очевидно, че понятието има различни употреби. Не става въпрос за тероризъм, а за *тероризми* (Велков/Velkov 2018: 110). Има определения за различни видове тероризъм като напр. духовен, икономически, социален, имитационен⁴, битов и медиен. Историята на думите „терорист“ и „тероризъм“, водеща към разгара на Великата френска революция, показва как понятието бързо развива характерната за него полисемия и започва да се отнася както към агресивни кучета в квартала и към автори на готически романи, така и към политически дейци с определени нагласи и методи⁵. Етимологията на понятието, от своя страна, ни подсказва една от същностните характеристики на тероризма – ужаса. В ежедневието ни с думата тероризъм се обозначава широк кръг от обекти и явления – отделни личности и цели държави (държавен терор), политики (ляв или десен тероризъм) и религии (ислямистки, хиндуистки, християнски тероризъм), но също така и събития от различен характер – напр. „тероризират ме по телефона“. Опитите да анализираме приликите между тези обекти, ще ни помогнат да изведем някои константни характеристики на тероризма – страха, насилието, принудата, публичността, – но не и да определим еднозначно същността му.

Макар и изследванията върху дефиницията на понятието да оформят самостоятелна изследователска сфера⁶, малко проучвания проблематизират логическите измерения на определението и рядко въвеждат разлика между реални и номинативни, пълни и непълни определения⁷.

Сложността на „структурата“ на интересувания ни феномен, пряко обвързана с неговата множественост и „спорност“, поражда трудности пред постигане на равенството между обекта и неговото определение. Както ще видим, различията между видовете тероризъм произлизат не само от научните предпоставки, които служат за тяхното описание, но и от политическите измерения на самото понятие.

³ Оригиналът гласи „see that there is no one clearly definable general use of any of them which can be set up as the correct or standard use“. Курсивът мой.

⁴ Примерите са взети от Загоров, Йорданов/Zagorov, Yordanov 2002.

⁵ Примерите са взети от Crawford/Крофорд 2013: 55.

⁶ Вж. Велков/Velkov 2018: 104.

⁷ В това отношение се отличава К. Колев (Колев/Kolev 2008).

Юридическото измерение на дефиницията на тероризма е един от начините, по които можем да разгледаме този феномен. Контекстът, в който той се поставя, предполага „престъпността“ – „няма определение, няма наказание“. Актуалността на проблема е обусловена от обществената нужда да бъде формулирана дефиниция с оглед на превенцията и борбата с тероризма. Както показват анализите, посветени на смисловия обем на понятието, неточната употреба на термина се превръща в проблем пред ефикасността на правовите механизми, с които се извършва санкционирането на терора (Carr/Car 2007). Терминологизирането служи както за смисловото, така и за законовото ограничаване на изследвания феномен. Като изхожда от предпоставката, че тероризмът представлява престъпление, осмислянето му се натовазва с определени отговорности. Дефиницията на тероризма определя кои действия се разчитат като „тероризъм“ от законовата система, както и начините, по които те се мислят като престъпления. Определението на терора тук пряко се обвързва с властовите механизми, действащи в обществото.

Нормативният аспект на дефиниционния проблем, който превръща определението в източник на власт в обществото, оправдава идеологическата критика на научната сфера, в която е разположена теорията на тероризма (Togos, Gunning/Торос, Гънинг 2009). Прословутото изказване на канадския теоретик на сигурността Робърт Кокс, че теорията е винаги „от някого, за някого и за някаква цел“ (Cox/Кокс 1981: 128), важи с пълна сила и за дефиницията на терора. Тази дефиниция може да обслужва политически интереси, а те, от своя страна, могат да провокират създаването на самите определения.

Политическите и обществените измерения на дефиницията на понятието са поставени като сериозни проблеми пред извеждането на общоприето му значение. Какво е тероризъм и какво не се определя в езика, в който се *случва* самото „понятизиране“. Като следствие от това можем да видим и различаващите се дефиниции на понятието. Как тогава да подходим към проблема, че „терористът за едни е борец за свобода за други“⁸?

Съгласието относно същността на тероризма трябва да стане върху основа, която да е обща за различните възможни гледни точки към него. В тази връзка трябва да мислим и *разбирането* на тероризма, което се е наложило като една от целите на критичното изследване

⁸ Вж. Ganor/Ганор2002.

на тероризма⁹. Това изтъква нуждата от херменевтичен подход, който да снесе напрежението между различните полета и да послужи за срещането на различните хоризонти. Следствие от подобно срещане ще бъде и възможността другият, терористът, да бъде заговорен, изслушан и разбран.

Макар и дефинициите на тероризма да са няколкостотин, статистическите проучвания върху повтарящите се определения на понятието (Шмид/Schmid 2004; Weinberg, Pedahzur, Hirsch-Hoefler/Вайнберг, Педахзур, Хърш-Хофлър 2004) ни показват, че съществуват пресечни точки в представите ни за този феномен. Всяването на страх, политическите цели и публичните обекти са някои от характеристиките, изведени като определящи за дефиницията на тероризма.

В настоящото изследване се предлага хипотезата, че качествата, присъщи на тероризма, пораждат неговото неразбиране или че самият тероризъм е *неразбиране или невъзможност за разбирателство*. Това го превръща в специфичен обект за херменевтиката, отговарящ напълно на нейните цели и методи.

Тероризмът се характеризира като определен тип *действие или тактика*. Това означава, че той има конкретна цел и наред с това – конкретен начин, по който я постига. Определеността, носена от обстоятелствата, придружаващи всяко отделно действие, създава един от основните проблеми пред юридическото определение на престъплението. Става дума не да се дефинира какво е тероризъм и какво не, а да се дефинира всяко възможно действие, което би могло да е тероризъм. Историческите и материалните условия, в които е разположен терористичният акт, тук имат особено значение. Някои действия престават да бъдат мислени като тероризъм, други започват да бъдат определяни като такива след своето извършване. Съвременните видове тероризъм¹⁰ пък представят нови форми на това, което би могло да бъде дефинирано като терористичен акт, като обвързват понятието с новите форми на война и други измерения на културния напредък.

Интерпретацията на терористичния акт се стреми към неговото разбиране през целите, които изпълнява, и през контекста му на действие. Това предполага нуждата той да бъде схванат в своята единичност и присъща му другост. Актът се резлизира като друг в общността, доколкото се извява в нея или чрез нейния език. С това терорис-

⁹ Срв. Hülse, Spencer/Хюлсе, Спенсър 2008: 575, Richards/Ричардс 2015: 10, Велков/Velkov 2018: 105, Стоянов/Stoyanov 2003: 277.

¹⁰ Срв. Йовчев/Yovchev 2015: 111.

тичното действие се принуждава да олицетворява собствената си гледна точка в чуждото разбиране за нещата. Може да се каже, че престъпността на тероризма е именно начинът, по който той означава нещо за закона и реда, които прекрива.

Контекстуалната определеност, в която се реализира тероризмът, показва неговата неедозначност и обусловеността му от гледната точка, от която се мисли. Интерпретивната дейност би могла да послужи именно в ограничаването на основанията за различни ракурси, доколкото се стреми да определи явлението чрез собствената му проява и присъщия ѝ език.

Приемането на идеята, че целта на тероризма е политическа, т.е. че може да бъде тълкуван като събитие по отношение на властта¹¹, в което той изгражда позиции на активност и пасивност, обвързани в подчинение, предпоставя херменевтичен метод, който го определя извън тази антиномия.

Ако се съгласим, че терористичният акт включва всяване на страх, дефинирането му трябва да изразява очакването за болка или нараняване. Това обстоятелството само по себе си усложнява неимоверно структурата на тероризма. Очакването за болка означава усещането на нейното отсъствие. Страхът е представата за опасност, когато тя не е видима; ужасът е преживяването на нейното наличие. С това болката като неререференциално чувство (Scarry/Скари 1985: 5), пораждащо се вътре в субекта, илюстрира невъзможността тероризмът да бъде разбран като обект сам по себе си. Болката, както и страхът представляват не конкретни предмети, а дадени преживявания, в които се случва означаването.

Това дава възможност терорът да приема различни форми, доколкото не е от значение с какво и как се извършват самата заплаха или насилие. Той може също да се прикрие във форми, които избягват очевидната употреба на насилие или страх. Херменевтиката на тероризма ни позволява да го изследваме във и чрез неговото прикриване.

Употребата на насилие също така е показателна и по отношение на разбирането. Изглежда тероризмът, подобно на войната, се поражда там, където разбирането не изглежда възможно – в случаи, когато една група от хора (или отделен индивид) се мислят като изцяло изключени от обществото и в резултат на това неминуемо се обръщат

¹¹ Срв. дефиницията на събитието като обрат на силите у Фуко/Fuko 2016.

срещу него¹². Това ни води до заключението, че конфликтните действия не са в състояние да послужат в борбата с тероризма, а по-скоро водят до нейното задълбочаване¹³. Херменевтиката по този начин може да послужи в сферата на контратерористичното знание. Разбирането на тероризма, т.е. възможността породеното неразбиране да бъде разрешено без налагането на едната страна над другата, превръщат съгласуването на различните гледни точки, в начин за предотвратяването на потенциални конфликти.

За да се постигне това, трябва да разберем по-добре обществения елемент, мислен като обект на терористичния акт. Макар терорът и понастоящем да се мисли в сравнение с „театъра“ и „комуникацията“, херменевтиката на тероризма представлява начин да се осмисли присъствието на този феномен в рамките на езика чрез присъствието на страха като пораждащо означаването. Ужасното в своето отсъствие означава себе си.

Това присъствие на ужаса в света, което постига терористичният акт, ни позволява да категоризираме този акт като текст, формиращ се в рамките на определен език, в който терористичното действие отсъства като гледна точка. Това обстоятелство предполага самореференциалността на гледната точка, която го е изградила като означаващо в света, но и обяснява определени фигури на речта като „символни жертви“.

Възможността на тероризма да се самоопределя в своето отсъствие, т.е. да се означава в езика, го превръща в особен тип комуникация, която се случва като неразбиране. То също така разкрива и източника на тероризма – обществото, което го поражда. Критиката на тероризма го обвързва с глобалните социално-икономически неравенства, в борбата за преодоляването на които за пръв път се появява и терминът.

Херменевтичният подход към тероризма е предложение за неговото разчитане. Той позволява съвместяването на интердисциплинарни подходи в единен метод, преодоляването на политическите измерения на проблема и служи за обвързването на различните характеристики на изследвания феномен в единна проява в търсенето на неговата дефиниция. Така терорът в литературата се превръща във важен извор за разбирането на предмета (Laqueur/Лакер 2017: 149), а

¹² Срв. примера на Дерида с автоимунните заболявания (Борадори, Дерида, Хабермас/Boradori, Derida, Habermas 2006: 146).

¹³ Срв. Борадори, Дерида, Хабермас/Boradori, Derida, Habermas 2006: 152, Велков/Velkov 2018: 106.

интерпретацията – във функционален модел за осъществяването на разбиране, чрез което да се разкрие отсъствието на ужаса.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Борадори, Дерида, Хабермас/Boradori, Derida, Habermas 2006:** Борадори, Д., Ж. Дерида, Ю. Хабермас. *Философия по време на терор: Диалози с Юрген Хабермас и Жак Дерида*. София: Критика и хуманизъм, 2004 [Boradori, D., Zh. Derida, Yu. Habermas, 2004. *Filosofiya po vreme na teror: Dialozi s Yurgen Habermas i Zhak Derida*. Sofiya: Kritika i humanizam, 2004.]
- Weinberg, Pedahzur, Hirsch-Hoefler/Вайнберг, Педахзур, Хърш-Хофлър 2004:** Weinberg, L., A. Pedahzur, S. Hirsch-Hoefler. The Challenges of Conceptualizing Terrorism // *Terrorism and Political Violence*, 2004, 4, 777 – 794.
- Велков/Velkov 2018:** Велков, И. Кратък опит за дефиниране на тероризма и терористичните цели. // *Политика и сигурност*, 2018, бр. 2, 104 – 119 [Velkov, I., Kratak opit za definiranje na terorizma i teroristichnite tseli. // *Politika i sigurnost*, 2018, br. 2, 104 – 119.]
- Ganor/Ганор2002:** Ganor, B. Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man Freedom Fighter? // *Police Practice and Research*, 2002, 3, 287 – 304.
- Gallie/Гали 1956:** Gallie, W. B. Essentially Contested Concepts. // *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1956, 56, 167 – 198.
- Загоров, Йорданов/Zagorov, Yordanov 2002:** Загоров, О., Н. Йорданов. *Тероризъм: психология идеология, геополитика*, София: Военно издателство, 2002 [Zagorov, O., N. Yordanov. *Terorizam: psihologiya, ideologiya, geopolitika*, Sofia: Voenno izdatelstvo, 2002.]
- Йовчев/Yovchev 2015:** Йовчев, Ц. Тероризъм – социални предпоставки. // *Военен журнал*, 2015, 2, 93 – 102 [Yovchev, Ts. Terorizam – sotsialni predpostavki. // *Voenen zhurnal*, 2015, 2, 93 – 102.]
- Carr/Кар2007:** Carr, C. „Terrorism“: Why the Definition Must Be Broad. // *World Policy Journal*, 2007, vol. 1, 47 – 50.
- Колев/Kolev 2008:** Колев К., Семантичен анализ на явлението „тероризъм“. // *Военен журнал*, 2008, бр. 3, 33 – 48 [Kolev K., Semantichen analiz na yavlenieto „terorizam“. // *Voenen zhurnal*, 2008, br. 3, 33 – 48.]
- Сох/Кокс 1981:** Сох, R. Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. // *Millennium*, 1981, 2, 126 – 155.
- Crawford/Крофорд 2015:** Crawford, J. *Gothic fiction and the invention of terrorism: the politics and aesthetics of fear in the age of the reign of terror*. London: Bloomsbury, 2015.

- Laqueur/Лакер 2017:** Laqueur, W. *A History of Terrorism*, New York: Routledge, 2017.
- Маринов/Marinov 2016:** Маринов, П. Г. 2016. *Тероризмът: абстракции и реалности*. София: Изток-Запад. [Marinov, P. G., 2016. *Terorizmat: abstraksi i irealnosti*. Sofia: Iztok-Zapad.]
- Richards/Ричардс 2015:** Richards, A. *Conceptualizing Terrorism*, New York: Oxford University Press, 2015.
- Scarry/Скари 1985:** Scarry, E. *The Body in Pain*. New York: Oxford University Press, 1985.
- Stampnitzky/Стамници 2016:** Stampnitzky, L. The emergence of terrorism studies as a field. // *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, New York: Routledge, 2009.
- Стоянов/Stoyanov 2003:** Стоянов, Г. *Тероризъм: история и генезис*, София: Военно издателство, 2003. [Stoyanov, G. *Terorizam: istoriya i genesis*, Sofia: Voenno izdatelstvo, 2003.]
- Toros, Gunning/Торос, Гънинг 2009:** Toros, H., J. Gunning. Exploring a critical theory approach to terrorism studies. // *Critical Terrorism Studies*, New York: Routledge, 2009.
- Фуко/Fuko 2016:** Фуко, М. Ницше, генеалогия, история. // *Генеалогия на модерността*, София: Изток-Запад, 2016. [Fuko. M. Nitsche, genealogiya i istoriya. // *Genealogiya na modernostta*, Sofia: Iztok-Zapad, 2016.]
- Hirsch/Хирш 1967:** Hirsch, E. *Validity in Interpretation*, New Haven: Yale University Press, 1967.
- Hülse, Spencer/Хюлсе, Спенсър 2008:** Hülse, R., A. Spencer. The Metaphor of Terror: Terrorism Studies and the Constructivist Turn. // *Security Dialogue*, 2008, 6, 571 – 592.
- Schmid/Шмид 2004:** Schmid, A. Terrorism – The Definitional Problem. // *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2004, 2, 375 – 419.